

بررسی نقش کیفیت محیطی محله‌های قدیمی بر شکل‌گیری پایداری اجتماعی

شمسی رزمجو^{1*}

1- دانشجوی کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه Razmjoo22@yahoo.com

چکیده

در چند دهه اخیر، با تغییرات شگرف در شیوه زندگی در ساختار محلات نیز تغییرات اساسی ایجاد گردیده است. در این میان با مطرح شدن دیدگاه توسعه پایدار به عنوان دیدگاهی که حل مشکلات کنونی شهرها و زندگی شهرها را در گرو بازگشت به مفهوم محله می‌داند، می‌توان با استفاده از نیروهای توانمند درونزای موجود در آن به حل مشکلات موجود پرداخت. در ایران نیز حدود دو دهه است که مباحث توسعه پایدار در همه زمینه‌های علوم مطرح شده که ابتدا بیشتر در زمینه‌های زیست محیطی و اقتصادی پیگیری می‌شد. اما در رساله‌های اخیر حرکتی به موازات آن مطرح است که بخصوص در زمینه‌های اجتماعی حضور مردم به صورت جدی‌تر مورد توجه قرار گرفته است. توجه به موضوع توسعه محله‌ای در ایران دارای ابعاد خاصی است که ایجاد چارچوب‌های نوین در قالب زندگی محله‌ای سنتی از این دسته می‌باشد. با توجه به اینکه پایداری اجتماعی یکی از مفاهیم پایه‌ای است، ظهور و تقویت آن در محلات، نیازمند ارتقای کیفیت‌های خاص محیطی است. اگر کیفیت محیط محله امکان بروز تعاملات اجتماعی بیشتر و مطلوب‌تری فراهم آورد، شرایط جهت شکل‌گیری و تقویت پایداری اجتماعی فراهم می‌آید. در واقع، تمرکز بر کیفیت‌های محیطی است که کارایی و سرزندگی فضاها را شهری، استمرار حیات شهری و در نهایت تقویت پایداری اجتماعی را به دنبال دارد. در این پژوهش با بررسی مبانی نظری موجود در باب کیفیت محیطی، به بررسی شاخص‌های کیفیت محیطی محلات جهت شناسایی معیارهای تأثیرگذار بروی پایداری اجتماعی محلات قدیمی، استدلال می‌کند که بدون توجه به ارتقای شاخص‌های کیفیت محیطی محلات نمی‌توان پایداری اجتماعی را در بافتهای قدیمی بوجود آورد. آنچه اهمیت پیدا می‌کند این است که در میان انواع مؤلفه‌های کیفیت محیطی تأثیرگذار به روی پایداری اجتماعی محله، مؤلفه‌های اجتماعی - فرهنگی و کالبدی نقش مهمی دارند و در افزایش پایداری اجتماعی در محله، عامل مهمی تلقی می‌شود. در نهایت با بهره‌گیری از جستارها و تحقیقات موجود، راهبردهایی در این زمینه ارائه می‌نماید.

واژه‌های کلیدی: کیفیت محیطی، محلات قدیمی، پایداری اجتماعی، ساختار کالبدی، ساختار اجتماعی - فرهنگی

مقدمه

فضای کالبدی محلات در شهرهای تاریخی ایران، تحت عوامل مختلف از جمله ویژگی‌های اجتماعی، فرهنگی، طبیعی و عوامل مختلف دیگر قرار داشته است. همین فضای کالبدی تبلور و تجلی فضای اجتماعی- فرهنگی است و تمامی عناصر و اجزای محله بر اساس فضای اجتماعی و فرهنگی و نیازهای مردم شکل‌گیری می‌کرده است. فضای اجتماعی - فرهنگی نمایانگر یک گروه اجتماعی بوده که افراد این گروه به یکدیگر همبستگی اجتماعی داشته‌اند. بنابراین نمودی از توجه خاص به پایداری اجتماعی در بافتهای تاریخی ایران مشهود است. امروزه این محلات با وجود مزایایی چون واقع بودن در مراکز شهری و دسترسی مناسب به مراکز کاری فعالیتی و خدماتی، با فرسودگی و زوال مواجه هستند. در طی این روند علاوه بر آسیبها و چالشهای بافت، در همه ابعاد اجتماعی، اقتصادی و کالبدی، کیفیت فضای شهری نیز از دست می‌رود. که ادامه روند موجود نه تنها تحدیدی جدی علیه سلامت ساکنان است، بلکه منجر به از دست رفتن فرصت‌های شهری برای دستیابی به توسعه پایدار و اثرات منفی بر کل سیستم شهر محسوب می‌شود. فضای شهری این بافت‌ها سر زنده نیستند، دچار تنزل در شاخصه‌های خوانایی‌اند، هویت خود را از دست داده‌اند و در نتیجه تعلق مکانی نسبت به آنها وجود ندارد، انطباق‌پذیری با شرایط و مخاطبین را ندارند، امنیت خود را از دست داده‌اند و در یک کلام کیفیت محیطی در آنها به شدت رو به تنزل است [1]. اثر متقابل تنزل کیفیت محیطی فضاهای محلات بر تنزل کیفیت زندگی ساکنین، عمق و ابعاد این معضل در بافتهای قدیمی را روشن‌تر می‌سازد و یکی از انبوه معضلاتی است که محلات قدیمی با آن دست به گریبانند. بافتهای قدیمی زمانی احیا می‌شوند که زمینه‌های رشد مداوم آنها فراهم شود و قدرت خود ترمیمی به آنها باز گردد [6]. در واقع تمرکز بر کیفیت‌های محیطی که کارایی و سرزندگی فضا، استمرار حیات، را در نظر داشته باشد امری ضروری است، لذا اتخاذ تصمیمات صحیح و منطقی و انتخاب نوع مناسب و متناسبی از تصمیم‌گیری در این گونه بافت‌ها، که به ارتقای کیفیت محیطی در این بافت‌ها نیز بپردازد، ضروری به نظر می‌رسد. مطالعات نشان می‌دهد که میان کیفیت محیطی درون محله با میزان پایداری محله ارتباط تنگاتنگی وجود دارد. در محله‌هایی که درجه بالایی از امنیت، هویت، خوانایی و ... وجود دارد، ساکنین محله نسبت به محل زندگی‌شان احساس تعلق و دلبستگی دارند. از آنجائیکه همه این موارد از مؤلفه‌های کیفیت محیطی محله می‌باشند، می‌توان گفت، محله‌هایی که از درجه کیفیت محیطی بالایی برخوردارند پایداری بیشتری دارند. در واقع کیفیت محیطی محله می‌تواند راهکاری در جهت ایجاد و تقویت پیوندها و روابط اجتماعی مورد توجه قرار گیرد. به عبارت دیگر، شیوه برنامه ریزی و طراحی فیزیکی محله را می‌توان بر شکل‌گیری پایداری اجتماعی مؤثر دانست.

اهمیت و ضرورت تحقیق

توجه به بافتهای قدیمی به عنوان قلب تپنده و ساختار اصلی شهرهای تاریخی مسأله مهمی است. که گاهی در برنامه‌ریزی طرح‌های جامع و توسعه‌های شهری نوین به فراموشی سپرده می‌شود. در شهرهای سنتی ایران به اعتبار وجود ویژگی‌های کالبدی خاص زمانه‌شان، وجود همبستگی اجتماعی میان ساکنان، نوعی حس تعلق خاطر و هویت را برای اهالی هر محله به همراه داشت که خود سرچشمه پایداری محلات بوده است. در حقیقت رشد بطنی کالبد محله‌ها در گذشته، ضمن حفظ ارزشهای محیط اجتماعی خود، پاسخگوی نیازهای ساکنان خود نیز بودند. با گذر زمان، ایجاد گسست در سازمان فضایی محله‌ها و به تبع آن از میان رفتن اعتبار و هویت کالبدی، در نهایت از بین رفتن سازمان اجتماعی موجود در محله‌های شهری را به دنبال داشته است. به دنبال این مسأله، کاهش کمی و کیفی تعاملات اجتماعی اتفاق افتاد و این در حالی است که در مباحث نظری، میزان و نحوه تعاملات اجتماعی میان ساکنان، وجود یا عدم وجود پایداری را رقم می‌زند. تجربه نشان می‌دهد که بهبود کیفیت محیطی و فضای کالبدی محله، به گونه‌ای که شرایط را برای تداوم سکونت ساکنان در آن فراهم آورد، می‌تواند رنگ تعلق، حس هویت، حس

اعتماد و در نتیجه آن تعاملات اجتماعی را در میان ساکنان تقویت کنند که همگی از مؤلفه‌های مؤثر در شکل‌گیری پایداری اجتماعی محله به شمار می‌روند [2]. چه اهمیت پیدا می‌کند این است که در میان انواع مؤلفه‌های کیفیت محیطی تأثیرگذار به روی پایداری محله، مؤلفه‌های اجتماعی- فرهنگی و کالبدی نقش مهمی دارند و در افزایش تداوم سکونت ساکنان در محله، عامل مهمی تلقی می‌شود.

اهداف تحقیق

هدف از ارائه این موضوع تحقیق ارائه الگویی جهت ارتقای کیفیت محیطی محله و هویت بخشی به محله است تا علاوه بر اینکه موجب ایجاد حس تعلق به مکان در ساکنین می‌شود با ارتقای کیفیت فضای کالبدی در محله سبب توجه به تعاملات اجتماعی و فرهنگی در سطح محله، و همچنین اقبال افراد غیر ساکن به محله جهت سکونت در آنجا شده که این خود باعث افزایش بهای املاک می‌شود. در صورتیکه تدابیر درستی اندیشیده شود، می‌تواند زمینه‌های کسب منابع درآمد پایدار در سطح محله فراهم شود. علاوه بر این سعی خواهد شد تا بر نقش عوامل زیر نیز تأکید گردد:

- 1- اهمیت دیدگاه کیفی به بافتهای قدیمی جهت پایداری اجتماعی بافت محله
- 2- شناسایی متغیرهای تأثیرگذار بر کیفیت پایداری اجتماعی محله، جهت کنترل بهینه آنها
- 3- هویت بخشی به بافتهای قدیمی با ارتقای کیفیت محیطی محله (هویت فضایی- کالبدی و اجتماعی)
- 4- تأکید بر روابط اجتماعی و فرهنگی و تأمین عرصه مبادلات اجتماعی و فرهنگی، جهت باز گرداندن پویایی و سرزندگی به سطح محله

فرضیه و سؤال تحقیق

با توجه به مبانی نظری، یکی از مهمترین عوامل تأثیر گذار بر پایداری اجتماعی، شکل‌گیری و تحکیم روابط اجتماعی است، از طرف دیگر انتظار می‌رود با رعایت برخی از اصول در طراحی محله‌های قدیمی که موجب احساس تعلق، وحدت اجتماعی و در نتیجه تقویت مشارکت‌های مدنی شود، می‌توان به تحکیم روابط اجتماعی و در نتیجه تقویت پایداری اجتماعی کمک نمود. بدین ترتیب فرضیه این تحقیق اثبات "ارتباط میان پایداری اجتماعی و کیفیت محیطی محله‌های قدیمی" طراحی شده بر پایه مبانی مشارکت، احساس تعلق و وحدت اجتماعی است. همچنین از میان رویکردهای اخیر در شهرسازی به پاسخ این سؤال می‌پردازیم که "نقش کیفیت محیطی محلات قدیمی در شکل‌گیری پایداری اجتماعی چیست؟ به عبارت دیگر "چه ویژگی‌های کیفیت محیطی محله، می‌توانند باعث شکل‌گیری و تقویت پایداری اجتماعی در محله گردند؟"

روش شناسی تحقیق

بنابر فرضیه و سؤال تحقیق، ماهیت مطالعات حاضر از نوع پژوهش کاربردی بوده و روش مورد استفاده در آن، روش توصیفی- تحلیلی است. بدیهی است گردآوری اطلاعات پایه آن به شیوه اسنادی صورت گرفته است. در این راستا، اطلاعات مورد نیاز از میان نظریه‌های موجود و تحقیقات انجام شده توسط سایرین استخراج شده است. بدین منظور، مجموعه کتابها، مقاله‌ها، و پژوهش‌های علمی داخلی و خارجی انجام شده در حوزه پایداری اجتماعی بررسی شده و مورد استفاده قرار گرفته است.

مفهوم پایداری اجتماعی

در پی مطرح شدن پارادایم پایداری و مقوله توسعه پایدار ابتدا دغدغه‌های زیست محیطی قوت یافتند، سپس در جریان سیر تکاملی بازآفرینی، رویکرد پایداری اجتماعی تقویت شده و نقش پررنگ مردم و اجتماعات محلی و تلاش برای پایدار نمودن اقدامات به کمک ایجاد انگیزه در مردم محلی و همچنین مشارکت بخش‌های خصوصی در سرمایه‌گذاری‌ها و هماهنگی با بخش‌های دولتی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار شده است. این تغییرات در شیوه‌های عمل از رویدادها و اندیشه‌های حاکم بر هر زمان در حرکت از اندیشه‌های تحکم‌آمیز و اقتدارگرایانه به سوی نگرش‌های مردم محور، اجتماعی و فرهنگ گرایانه تأثیر پذیرفته‌اند. کلنتونیو و دیکسون (2011) با اعتقاد بر این که در سالهای اخیر شناخت مقوله "پایداری اجتماعی" به عنوان بخش اساسی توسعه پایدار به حساب آمده، پژوهش آنها در چندین شهر اروپایی حاکی از این دگرگونی در دیدگاه‌ها می‌باشد: تحلیل زمانی از مضامین پایداری اجتماعی بیانگر این است که چگونه مضامین سنتی چون نیازهای اساسی، شامل مسکن و سلامتی زیست محیطی، تعلیم و تربیت و مهارتها، عدالت، کاهش فقر و سرزندگی، به طور فزاینده‌ای کاملتر شده و یا با مفاهیمی چون هویت، حس مکان و فرهنگ، قدرتمند شدن مشارکت و دسترسی، سلامتی و امنیت، سرمایه اجتماعی، رفاه و شادی، کیفیت زندگی و منافع شبکه‌های اجتماعی و به عبارتی اهداف نرم در مقابل اهداف سخت جایگزین می‌گردند [3].

لازمه شکل‌گیری پایداری اجتماعی در محله، به وجود آوردن کیفیت‌هایی است که منجر به افزایش کمی و کیفی کنش‌های جمعی و تعاملات اجتماعی میان ساکنین می‌گردند. اما درجه مطلوبیت این پایداری اجتماعی و روابط متصل را شاخص‌هایی مشخص می‌کنند که در اندازه و کیفیت همبستگی و حس تعلق میان ساکنان اثر گذارند. بنابراین لازم است تا به منظور دستیابی به پایداری اجتماعی ابتدا شاخص‌های تأمین‌کننده پایداری اجتماعی بپردازیم در واقع، تمرکز بر شاخص‌های پایداری است که کارایی و سرزندگی فضاهای شهری، استمرار حیات شهری و در نهایت تقویت پایداری اجتماعی را به دنبال دارد. در فرهنگ ما علاوه بر مقولات مذکور، در معنایی وسیعتر، بستر تعالی انسان و زمینه سازی برای تعالی روحی انسان، حس تعلق به مکان، حفظ تراکم و ارتباط های سالم و پیش بینی اندازه مناسب برای سکونتگاه روابط اجتماعی مطلوب، که مفهومی دیگر از حیات مدنی را مطرح می‌سازد می‌باشد، لذا از این زاویه نگرش، با توجه به تعامل کالبد با رفتارهای انسانی، ایجاد پایداری اجتماعی، با بالا بردن کیفیت محیط زندگی، تأمین عدالت و نظارت اجتماعی، تقویت روحیه تعاون، مشارکت فعال و جمع گرایی در انسانها مطرح می‌شود.

دیدگاه‌های مرتبط با فضاهای پایدار

با مروری بر ادبیات تخصصی مرتبط با مباحث احیا و نوسازی بافتهای قدیمی و کهن و طراحی فضاها در قالب توسعه پایدار مشخص می‌گردد. که بدلیل گستردگی موضوع و عوامل گوناگون اثرگذار و تأثیر پذیر از آن، نقطه نظرات بسیار متنوعی (بطور مستقیم و غیر مستقیم) توسط متفکران ارائه گردیده است. در اینجا به ذکر برخی از صاحب نظران پرداخته شده است (جدول 1).

جدول 1- مأخذ: نگارنده بر اساس جمع بندی تحلیلی از نظریه‌ها

نظریه پرداز	عنوان نظریه	مفاهیم کلیدی
سرگئی چرمایف	عرصه زندگی جمعی و زندگی خصوصی	توجه به عوامل تهدید محیط زیست انسانی در شهرها، حمل و نقل رایگان، استفاده از دوچرخه
هاگتون گراهام کولین هانتز	کتاب شهرهای پایدار با رویکرد توسعه پایدار	ارتباطات سازنده میان ساختمان‌ها و مسیرها و فضاهای باز، یکپارچگی بین طراحی تک بنا و طراحی شهری به عنوان عامل ایجاد پایداری
هوگ بارتون	کتاب سکونت‌گاه‌های پایدار، راهنمایی برای برنامه‌ریزان، طراحان و توسعه‌گران	ویژگی زیستگاه انسانی پایدار شامل: وجد شبکه فضای باز برای مدیریت آلودگی، حیات وحش، انرژی، آب، فاضلاب و افزایش فضای سبز محلی
ریچارد راجرز	شهرهایی برای یک ستاره کوچک	عرصه‌های عمومی مشوق اجتماعی و عامل تحرک، دارای مشخصه‌هایی چون عدالت، زیبایی، خلاقیت، بوم شناسی، ارتباطات چهره به چهره و الکترونیکی
توماس جی. کومیتا	ایجاد گسترده‌ای وسیع از فضای سبز	محدوده‌های حفاظت شده و زمین‌های باز عامل پیوند محلات و مناطق شهری
جکی گریمشاو	توسعه میان افزا	توسعه میان افزا سبب حفظ بافت اجتماعی و احیای مناطق حاشیه‌ای و متروک
استفان پولدون آندراس دوانی	رشد هوشمند SG توسعه بر مبنای حمل و نقل عمومی انبوه و تأثیرات زیست محیطی	کاربری زمین مختلط، طراحی ساختمانهای فشرده، ایجاد انتخاب‌های سکونتی، تشویق مشارکت ذینفعان در تصمیمات، طراحی پیاده و دوچرخه مدار
الیزا بت پلاتر زیبرک	رشد هوشمند	محلات باید فشرده، پیاده مدار و با کاربری مختلط باشد
مارک ای. ویس	ایجاد گونه‌های مختلف مسکن با قیمت‌های متفاوت در کنار هم	وجود مسکن با قیمت‌های متفاوت سبب جذب اقشار مختلف مردم و تعامل مثبت اجتماعی
الیزابت مول	مکان یابی کاربری‌ها	توجه به سهولت دسترسی کودکان در مکانیابی مدارس

از میان صاحب نظران داخلی "طبیعیان" اصول پایداری را چنین بیان می‌کند: استفاده از منابع تجدیدپذیر به تناسبی که کمتر از آنچه تجدید می‌شوند باشد، بهینه سازی و مؤثر نمودن استفاده از منابع تجدیدناپذیر، توجه به میزان ضایعات و آلودگی‌ها در حدی که از مقیاس محلی تا جهانی در محیط قابل جذب باشد.

"پور احمد" نیز در رهیافت توسعه پایدار "استراتژی و توسعه درونزای شهری" مورد توجه قرار داده است. مهمترین موارد قابل تأکید در این استراتژی را به صورت زیر مطرح کرده‌اند:

- توزیع و تراکم متعادل جمعیت در شهر به کمک توزیع متعادل خدمات و تأسیسات زیر بنایی از جمله حمل و نقل عمومی، امکانات مطلوب بهداشتی و امکانات تعلیم و تربیت در تمام بخش‌های شهر؛

- توسعه متعادل عناصر شهری و هم پیوندی آنها و تأمین شرایط مسکن مناسب، ضمن حفظ هویت فرهنگی شهر برای همه شهروندان با بهره‌گیری از الگوها و روش‌های بومی و مصالح بومی و تلفیق آنها با مصالح و الگوها جدید؛

- توسعه و ساماندهی نظام سلسله مراتبی شبکه راهها و ارتباطات شهری از درون و مرکز شهر به اطراف؛ و فراهم آوردن امکانات فعالیت و اشتغال در تمام بخش‌های شهری که از مهمترین عوامل جابجایی‌های جمعیتی است، برای تعدیل بسیاری از نابسامانی‌های شهری [4].

- "زکاو" (1381) معتقد است که در نگاه اول می‌توان هر شهر را از ویژگی‌های محله‌های مسکونی آن شناخت وی تغییر جهت از جنبه کمی به کیفی در مباحث توسعه شهری و بازگشت به سکونت در داخل شهر را مطرح می‌کند و مبانی پایداری در توسعه شهری در قالب کیفیتهای زیست محیطی، محیطهای ادراکی، الگوهای رفتاری، ساختار کالبدی، حفاظت آثار تاریخی، معماری‌های ارزشمند، نشانه‌های شهری، هویت محله‌های مسکونی، انرژی و بهداشت مطرح می‌شوند. در مقیاس محله، هویت در سیما از اهمیت خاصی برخوردار است و مجموعه خصلت‌های بصری، کالبدی و معماری غالب در سیمای محله تداوم دارند. از سوی دیگر، طرح‌های شهری در ارتقاء و یا نزول هویت محله‌های مسکونی تأثیر به‌سزایی دارند. این امر از طریق شاخص‌های نظیر ارتفاع، ارتباط حجم توده با پیرامون، تداوم کیفیت منظر، همخوانی رنگ، مصالح و سبک معماری صورت می‌گیرد. ضوابط موجود عملاً به شکل فرم، حجم توده و سایر ابعاد کالبدی تأثیر می‌گذارد، بدون اینکه با شناخت کافی نسبت به آنها تهیه شده باشند. سیما و منظر شهری، کیفیت‌های ادراکی و ذهنی، کیفیت اکولوژیک، کیفیتهای رفتاری، مباحث زمینه و متن، خط آسمان، پایداری انرژی و بسیار موارد دیگر محصول کار طراحی شهری هستند و این آثار در ضوابط کنترل و راهنمای طراحی دیده می‌شوند و مهمترین ابزار پایداری کیفیت محله‌های مسکونی خواهند بود.

"فرح حبیب" 1385، در مقاله به عنوان "رویکرد پایداری در متن شهرسازی" به مقوله پایداری در متن شهرسازی به شیوه‌های بنیادی پرداخته، یعنی علاوه بر مقولات محیط زیستی، اکولوژی، انرژی در چهار عرصه کلان آموزشی، تمهیدات کالبدی، مدیریت، و تدوین مقررات و قانون گذاری، رویکرد پایداری با تأکید بر امر تعامل اجتماعی بررسی و نهایتاً در متن شهرسازی راهکارها و پیشنهادهایی در جهت پایداری ارائه نموده.

شاخص‌های پایداری محلات (و مؤلفه‌های آنها)

معیارهای پایداری در سطوح مختلف متفاوت هستند و قابل سنجش در شرایط یکسان نیستند. برخی از موضوعات تحت بررسی توسعه پایدار مستقیماً به شهرها مربوط می‌شوند. این موضوعات عبارتند از: توسعه پایدار از طریق برنامه ریزی در کاربری زمین، باز زنده سازی شهر، ساختمانهای پایدار، انرژی و شکل شهر، حمل و نقل پایدار، آلودگی و شکل شهر بخصوص نقش تراکم در رسیدن به پایداری [5] (جدول 2).

جدول 2- اهداف و شاخصه‌های مؤثر در پایداری محلات (مأخذ: نگارنده بر اساس جمع بندی تحلیلی از نظریه‌ها)

مفاهیم کلیدی	شاخص
توجه به رابطه انسان با اجتماع، امنیت، فضاهای پاسخگو، مشارکت مردمی، توسعه روابط اجتماعی، افزایش حس تعلق اجتماعی در مردم، فضاهای باز برای تعاملات اجتماعی، سرزندگی، تنوع، توجه به رابطه انسان و محیط طبیعی، محور بودن انسان و نیازهای او	پایداری اجتماعی
توجه به سرمایه‌های فرهنگی، احیاء آداب و سنن فرهنگی، احیاء تاریخ و درایت محلی، استفاده از طرح‌های فرهنگی - تاریخی، تداوم فرهنگی،	پایداری فرهنگی
انعطاف پذیری طرح در گذر زمان، کارکرد منطقی همراه با رعایت مقیاس انسانی، برنامه ریزی کاربری زمین، تنوع کاربری، محیطی سامان یافته و بانظم، دسترسی به خدمات و تجهیزات، دسترسی به محل کار، سرزندگی، کیفیت مسکن و آسایش	پایداری کالبدی
احترام به محیط زیست و حفظ آن، وحدت و یکپارچگی با بستر، کاربرد مصالح بومی، استفاده کارآمد از منابع، آلودگی کمتر، اتلاف انرژی کمتر، حمل و نقل پایدار، آرام سازی ترافیک	پایداری زیست محیطی
بازدهی بالا، کاهش هزینه مسائل زیست محیطی، استفاده از منابع محلی، رونق اقتصاد محله، استفاده از انرژی‌های نو برای کاهش هزینه مصرف انرژی	پایداری اقتصادی

ویژگی‌ها و اصول پایداری اجتماعی در محلات سنتی شهرهای ایران

شهرهای تاریخی ایران در گذشته به مثابه یک کل مرکب از اجزاء به صورت محلات و مرکز شهر شامل بازار و عناصر مرتبط با آن بوده است، بنابراین محلات به عنوان سلول‌ها و عناصر پایدار سازنده سکونت ساکنان شهر در کنار هم در ساخت و سازمان کالبدی- فضایی شهر نقش داشته‌اند، در تمامی شهرهای ایران در گذشته می‌توان ویژگی‌ها و اصول مشخصی را در ساختار کالبدی- فضایی و ساختار اجتماعی پی‌جویی کرد. بر اساس تعاریف فوق، مهمترین شاخص‌هایی که در تعاریف محله و ویژگی‌های محلات تاریخی ایران آمده است و می‌توان از آن‌ها به مثابه شاخص‌های برای بررسی استفاده کرد، عبارتند از: مرکز محله به منزله قلب تپنده آن، مشخص بودن حدود محله، خود یاری محله به معنای دسترسی به نیازهای روزانه ساکنان در محله، روابط اجتماعی نزدیک، امنیت در فضاهای محله، هویت اجتماعی و کالبدی (جدول 3).

جدول 3- ویژگی‌ها و اصول پایداری اجتماعی در محلات سنتی ایران (مأخذ: نگارنده بر اساس جمع بندی تحلیلی از دیدگاه‌ها)

اصول معماری	ویژگی‌ها	محلات سنتی شهر ایران
پایداری اجتماعی	ساختار فضایی - کالبدی	پیوند میان مرکز شهر و مرکز محلات، مرکزیت متأثر از ارزش‌های فرهنگی در شکل‌گیری فضاهای محله تأثیر گذار بوده است، پیوند میان شبکه راه‌های منطقه‌ای با شبکه گذرهای اصلی محلات، قلمرو محله‌ای، سلسله مراتب، انعطاف پذیری
	ساختار اجتماعی	اتحاد و همبستگی اجتماعی، مدیریت محله‌ای، انعطاف پذیری جمعیتی

دیدگاه‌های مختلف در رابطه با اصول معماری پایدار در محلات ایران

بدون شک پاسخهای معماری پایدار، برای برآوردن نیازهای ساکنین زمین مشترک می‌باشد ولی شیوه پاسخگویی و بیان معماری پایدار در جوامع و فرهنگ‌های مختلف متفاوت بوده و این پاسخها در جوامع و فرهنگهای مختلف می‌تواند شکل منحصر به به خود گیرد (جدول 4).

جدول 4- دیدگاه‌های مختلف در رابطه با اصول معماری پایدار در محلات ایران (مأخذ: نگارنده بر اساس جمع بندی تحلیلی از

پژوهش)

نظریات	عنوان پژوهش	پژوهشگر
هویت کالبدی، فرهنگی و فعالیتی، نشانه‌های شهری، فضاهای تعامل اجتماعی و مشارکت فعالانه و نظارت مستمر ساکنان	حیات بخشی به محلات مسکونی، با بررسی محلات قدیمی در شهرهای ایران	حبیبی، 1380
استفاده از الگوهای معماری سنتی، سازمان و استخوان بندی محله به عنوان محورهای کلیدی، تداوم محور اصلی محله همراه با گذرهای پیاده، شبکه‌ای از مرکز فرعی محله، وجود نشانه‌ها، وجود عرصه‌های مختلف به عنوان بستر تعاملات اجتماعی، ترکیب فعالیتها و عملکردها برای وحدت فضایی	پژوهش در محلات قدیمی شهرهای ایران	توسلی، 1383
بسط روابط اجتماعی، فضایی عاری از آلودگی‌های هوا، صدا و محیط، آلودگی‌های رفتاری، تناسب سیمای محله، تناسب تراکم جمعیت و ساختمان، شبکه دسترسی، دلبستگی در بین مردم، برنامه ریزی برای طبقات اجتماعی و اقشار مختلف جمعیت، توجه به خدمات عمومی و زیر بنایی و میلمان شهری	مقایسه محله‌های تهران با معیارهای محله پایدار از نظر شهر سازی	اسماعیل شیعه، 1383
هویت، تنوع، دسترسی به خدمات و ظرفیت قابل تحمل	محیط مسکونی پایدار	عزیزی، 1385
حفظ هویت فرهنگی و قومی، ترویج زندگی سالم، استفاده خردمندانه از زمین، اقتصادی بودن ساخت و ساز، هماهنگ سازی ساختمان با محیط، جلوگیری از آلودگی محیط زیست، هوا و آلودگی صوتی، به حداقل رساندن استفاده از منابع تجدید ناپذیر	معماری سنتی ایران و توسعه پایدار	حاتمی گلزار، 1387

معیارهای کیفیت محیطی مؤثر بر افزایش پایداری اجتماعی محلات

بررسی مفهوم پایداری اجتماعی و تحلیل تعاریف متعدد آن، نشان از وجود عوامل متعدد با روابط پیچیده تأثیرگذاری بر آن دارد که بررسی و شناخت کامل عوامل دخیل و تعیین میزان تأثیر هر یک امری بسیار دشوار است، علت این امر را می‌توان وجود ریشه‌های اجتماعی، فرهنگی و غیره در مفهوم پایداری اجتماعی دانست. در هر یک از تعاریف پایداری اجتماعی، بر وجهی خاص از وجوه بسیار آن تمرکز و تعاریف عملیاتی مختلفی از آن ارائه شده است. اما بررسی‌ها نشان می‌دهد که دستیابی به پایداری اجتماعی، یک پروسه ظریف و بسیار پیچیده است. آن گونه که از بحث‌های پیش گفته نیز بر می‌آید، کیفیت محیطی می‌تواند بر

شکل‌گیری و تقویت محله‌های پایدار مؤثر باشد. با توجه به اینکه پایداری اجتماعی یکی از مفاهیم پایه‌ای است، ظهور و تقویت آن در محلات، نیازمند ارتقای کیفیت‌های خاص محیطی است. در محله‌هایی که شاخص‌های کیفیت محیطی شرایط مساعدی برای حضور ساکنان در بخش‌های مختلف محله فراهم می‌کنند، سطح بالاتری از پایداری اجتماعی دیده می‌شود. اگر کیفیت محیط محله امکان بروز تعاملات اجتماعی بیشتر و مطلوب‌تری فراهم آورد، شرایط جهت شکل‌گیری و تقویت پایداری اجتماعی فراهم می‌آید. نمونه بارز این محله‌ها را در بافت تاریخی ایران می‌توان جستجو نمود. می‌توان گفت کیفیت در بسیاری از موضوعات منوط به کیفیت در تمام عرصه‌های آن موضوع است. برای مثال، کیفیت در فضای محله به کیفیت‌هایی چون ذهنیات و مسائل اجتماعی آن، سرزندگی، تنوع عملکردها و دسترسی‌ها..... بستگی دارد. بنابراین برای انتخاب شاخص‌ها باید تمامی ابعاد کیفیت محیطی مد نظر قرار گیرد (جدول 5).

جدول 5- شاخص‌های کیفیت محیطی محلات مطالعه شده از سوی دیگران

مطالعه کننده	شاخص‌های کیفیت محیطی محلات
Kowahowski, 2006	مرکز محله، ارزیابی فضای سبز، روابط اجتماعی، ارزیابی واحدهای مسکونی، کاهش استفاده از اتومبیل، استفاده از دوچرخه به جای اتومبیل، احساس ایمنی و امنیت، بررسی جنبه‌های زیبا شناسانه ساختمانهای محله، ارزیابی فضاهای عمومی، شناسایی نشانه در محله.
Bonaiuto, 2003	دسترسی به خدمات، کیفیت فضاهای سبز، روابط اجتماعی، خدمات رفاهی، خدمات تجاری، دسترسی به حمل و نقل عمومی، ایمنی و امنیت، سلامت، احساس تعلق به محله، مطبوع بودن مکان از نظر زیباییشناسانه منصور، 1392
Choguill, c.l, 2008	مرکز محله، کیفیت فضاهای سبز برای تفریح و ملاقات افراد در درون محله، تعاملات اجتماعی بین ساکنان محله، راحت و ایمن بودن پیاده روی و دوچرخه سواری، وابسته نبودن به اتومبیل، دسترسی به خدمات مورد نیاز روزانه، فضای سبز به اندازه کافی.
Chapman, 1384	مرکز محله و حس مرکزیت مکان، اختلاط کاربری‌ها، نفوذ پذیری بافت، تعاملات اجتماعی در محله و مشارکت در فعالیت‌های جمعی، وابسته نبودن به اتومبیل، دسترسی خدمات مورد نیاز روزانه، دسترسی به حمل و نقل عمومی، احساس امنیت اجتماعی، ایمنی در فضاهای محله، طراحی برای بهبود وضعیت خرده اقلیم.
Bramley and power, 2008	صمیمانه بودن رابطه ساکنان، ایمنی در فضاهای محله، ثبات و تمایل به ادامه سکونت، احساس تعلق و وابستگی به محله، مکانی که شأن و منزلت می‌بخشد.
Sedaghatnia, etal, 2013	کیفیت واحد مسکونی، شرایط مناسب برای کودکان، خدمات آموزشی، خدمات تجاری، تجهیزات خصوصی و عمومی، نزدیکی به محل کار، حمل و نقل عمومی، تجهیزات آسایشی، خدمات بهداشتی، ایمنی و امنیت، ارتباط اجتماعی با همسایگان.
Seifollahi, faryadi, 2011	پراکنش خدمات، محیط اجتماعی، تأسیسات و خدمات شهری، مسکن، ایمنی و امنیت، حمل و نقل.
Bahryni, tabibyan, 1998	ایمنی و امنیت، رفاه و بهداشت، تأسیسات و تجهیزات، محیط اجتماعی، مسکن، حمل و نقل و انرژی.

نتیجه گیری کلی از معیارها شاخص های کیفیت محیطی پایدار در محلات قدیمی

می توان گفت کیفیت در بسیاری از موضوعات منوط به کیفیت در تمام عرصه های آن موضوع است. برای مثال، کیفیت در فضای محله به کیفیت هایی چون ذهنیات و مسائل اجتماعی آن ، سرزندگی، تنوع عملکردها و دسترسی ها و بستگی دارد. بنابراین برای انتخاب شاخص ها باید تمامی ابعاد کیفیت محیطی مد نظر قرار گیرد. چار چوب کیفیت محیطی محلات پایدار بر اساس پنج مؤلفه اصلی کالبدی- فضایی، اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی، زیست محیطی، و حکمروایی و مدیریتی می توان مورد بررسی قرار داد (جدول 6 و 7).

جدول 6- شاخص های کیفیت محیطی مؤثر در پایداری محلات شامل: شاخص های اجتماعی- فرهنگی و کالبدی-

فضایی (مأخذ: نگارنده بر اساس جمع بندی تحلیلی از نظریه ها)

مفهوم	عوامل	زیر شاخص های کیفیت محیطی پایدار
	عوامل اجتماعی- فرهنگی	کیفیت حفاظت تاریخی و مرمت شهری، قوت و اعتبار بخشی سنت های فرهنگی؛ روابط اجتماعی بالا و چگونگی اجتماعات مردم، اختلاط اجتماعی و انعطاف پذیری، روابط صمیمانه جهت حل مشکلات محله، ایمنی و امنیت، هویت، عدالت اجتماعی و برابری،
پایداری اجتماعی در محلات قدیمی	عوامل کالبدی - فضایی	اصالت: شهرت و اعتبار خوب؛ هویت و غنای فرهنگی: خوانایی، حس مکان با روح مکان، هویت بناهای همگانی؛ سرزندگی: سرزندگی ساکنان، سرزندگی فعالیتها، سرزندگی معیارها؛ آسایش و راحتی: جذابیت، احساس تخیل و شادی، احساس پاکیزگی، احساس سبزیگی؛ و خوشایندی بصری و شادی بخش بودن؛ احساس تعلق: وابستگی مکانی، تعلق عاطفی، هویت مکانی، پیوند اجتماعی، تداعی خاطرات، ثبات و تمایل به ادامه سکونت؛ مرکز محله، اختلاط کاربری ها، کیفیت فضای سبز برای تفریح و ملاقات، کیفیت فرم و ساخت: الگو و دانه بندی، مقیاس (تناسب مقیاس انسانی و پیاده محل)، گوناگونی (تنوع کاربری)، سازگاری (رابط میان کهنه و نو ، مطابقت با شدت توسعه ظرفیت معابر)، نفوذ پذیری (ارتباط فیزیکی- ارتباط بصری)؛ کیفیت دسترسی: دسترسی سواره، پیاده، دسترسی به فضاهای باز، راحت و ایمن بودن پیاده روی و دوچرخه سواری؛ و امنیت در مسیرهای اصلی؛ کیفیت مسکن: ساخت و سازهای معماری، همگنی و همجواری، تنوع و تراکم؛ و کیفیت زیبا شناختی: کیفیت فضای سبز، درختان و گیاهان و نشانه ها، نبود زمین های خالی و مخروبه و جنبه زیبا شناسانه ساختمانها در محله

جدول 7- شاخص‌های کیفیت محیطی مؤثر در پایداری محلات شامل : شاخص‌های عملکردی، زیست محیطی، اقتصادی و حکمروایی-مدیریتی

مفهوم	عوامل	زیر شاخص‌های کیفیت محیطی پایدار
پایداری اجتماعی در محلات قدیمی	عملکردی محیط (امکانات و خدمات)	دسترسی: دسترسی به تسهیلات ضروری، دسترسی به خدمات همگانی، دسترسی به مکانهای عمومی، دسترسی به خدمات مورد نیاز روزانه، وابسته نبودن به اتومبیل؛ و گوناگونی: تنوع عملکردی، تنوع کاربران. تأسیسات و تجهیزات شهری: سرویس‌های حمل و نقل عمومی؛ امکانات عمومی (خدمات درمانی، خدمات رفاهی، خدمات آموزشی، مراکز فرهنگی، مراکز ورزشی)؛ و عملکرد مسئولان و شوراییاری (جمع آوری زباله، نظافت محله، روشنایی معابر، نحوه دفع فاضلاب، آسفالت معابر).
زیست محیطی (کارایی و کیفیت محیط)	کارایی از نظر مصرف انرژی و صرفه جویی، محافظت از منابع، کیفیت بستر و محیط طبیعی (آب و هوا، منظر، گیاهان و جانوران)، نبود آلودگی‌های زیست محیطی در محله، وجود فضای سبز محله‌ای، و ایجاد چرخه‌های باز یافت (بستر سازی جریان چرخه‌ای باز یافت در اکوسیستم‌های شهری)، توجه به بستر و محیط طبیعی.	
اقتصادی (پایداری و پویایی اقتصادی)	ایجاد پایه اقتصادی مالی و متنوع، سرمایه گذاری مجدد منابع و اقتصاد محلی، حضور فعال در شبکه جریان مالی و منابع، تغییر محله با بهبود وضع اقتصادی، برخورداری از اقتصاد مالی و افزایش باز دهی و راندمان آن در عرصه‌های اجتماعی، تنوع اقتصادی، رفاه، خودکفایی.	هزینه‌های شهری، هزینه‌های حمل و نقل شهری، هزینه‌های زیر ساخت‌ها و کاهش هزینه‌ها.
عوامل حکمروایی و مدیریتی (مشارکت)	فرصتهای مساوی برای تمام افراد در تصمیماتی که زندگی آنها را تحت تأثیر قرار می‌دهد (تصمیمات مشارکتی)، شرکت در جلسه شوراییاری؛ جلب مشارکت فراگیر شهروندان در اداره امور محلی؛ و استقبال و پشتیبانی از حضور سازمانهای غیر دولتی.	

انتخاب معیارهای کیفیت محیطی مؤثر بر پایداری اجتماعی در محلات قدیمی

بر این اساس معیارهای کیفیت محیطی مشروحه زیر را می‌توان از جمله مهمترین معیارهای کیفیت محیطی در فرآیند پایداری اجتماعی محله می‌توان برشمرد.

ساختار اجتماعی - فرهنگی

در محله‌هایی که ساختار اجتماعی و فرهنگی موجود، برای ساکنان درجه‌ای از شناخت از محیط و به دنبال آن معنا به ارمغان می‌آورد، می‌توان انتظار داشت که تصویر ذهنی ایجاد شود و خاطره‌ای شکل گیرد. محله‌ای که ساکنانش آن را با خاطره‌هایشان می‌شناسند، چیزی بیش از یک کالبد متشکل از مجموعه کاربری‌هاست در آن روحی وجود دارد که برای ساکنانش حس تعلق خاطر، هویت، امنیت، سرزندگی، به همراه دارد، که منجر به دستیابی به سکونت پایدار می‌گردد. که یکی از موجبات شکل‌گیری پایداری اجتماعی محله است.

ساختار کالبدی - فضایی

آنچه در سطح محلات کمک مؤثری به ایجاد پایداری اجتماعی می‌کند، در حقیقت کیفیت کالبدی - فضایی این مکانها است که حضور یا عدم حضور ساکنان و به تبع آن شکل‌گیری تعاملات اجتماعی را به همراه دارد. فضاهای عمومی، مسجد، پارک محله، همگی مکانهایی برای برقراری روابط چهره به چهره به شمار می‌روند. به این ترتیب بدون شک کیفیت کالبدی محله در میزان نحوه برقراری این روابط اثرگذار خواهد بود. به عبارت دیگر، شاخص‌های اجتماعی موجود در محله، روحی است که در دل جسم محله، کالبد محله دمیده می‌شود و سلامت و کیفیت آن در گرو سلامت کالبد محله خواهد بود. به طور مثال در محله‌های پیاده-محور که امکان برخوردهای اجتماعی افراد اعم از برخوردهای تصادفی و پیش‌بینی شده به مراتب بیشتر از محله‌هایی است که ساکنانش خودرو را برای رفت و آمدهای روزمره ترجیح می‌دهند. در همین محله‌هاست که تعاملات اجتماعی ساکنان منجر به شکل‌گیری اعتماد میان آنها شده و نوعی کنترل غیر رسمی را به دنبال دارد. و درجه بالایی از حس هویت، اعتماد، امنیت و مشارکت به وجود می‌آید.

برای پوشش کامل موضوع باید هر کدام از شاخص‌های اصلی را به زیر شاخص‌هایی تقسیم کرد تا از این طریق بتوان مشخص کرد که عوامل اصلی کیفیت محیطی بر طبق چه شاخص‌هایی تعریف می‌شوند و تأثیر آن در پایداری اجتماعی در محله مشخص شود. به جدول 3 رجوع نمایید. با توجه به آنکه تفاوت‌های اندکی در نام شاخص‌ها در بین منابع وجود دارد نام شاخص انتخاب شده بیشتر با توجه به موضوع مورد بررسی شکل گرفته است. در این رساله با توجه به آنکه مقیاس مورد مطالعه محله است، شناخت نیازها و خواسته‌های انسانی و برآورد کردن آنها در این مقیاس محله مد نظر است (جدول 9 و 8).

جدول 8- معیارهای کیفیت محیطی مؤثر بر شکل‌گیری و افزایش پایداری اجتماعی محلات (مأخذ: نگارنده بر اساس جمع‌بندی تحلیلی از پژوهش)

مفهوم	معیارها	مؤلفه‌ها و شاخص‌ها
پایداری اجتماعی در محلات قدیمی	ساختار فضایی - کالبدی ساختار اجتماعی - فرهنگی	امنیت در محله، نفوذپذیری، تنوع کاربری، دسترسی، خوانایی، انعطاف پذیری کاربری‌ها، هویت، سرزندگی، تعلق خاطر ساکنین به محله، امنیت اجتماعی

موضوع	مؤلفه‌ها	بعد مرتبط با کیفیت محیطی	مفاهیم
پایداری اجتماعی	هویت و غنای فرهنگی	اجتماعی-فرهنگی، کالبدی - فضایی	وضوح در درک از محله و سهولت در شناخت و برقراری پیوند بین عناصر و اجزای آن با سایر رویدادها و مکان‌ها را می‌توان در زمره هویت محله دانست
	حس تعلق به محله	کالبدی - فضایی	این کیفیت که به نوعی ناظر به هویت مکان است، احساس تعلق و وابستگی افراد به یک فضا را نشان می‌دهد
	خوانایی	کالبدی - فضایی	این کیفیت ادراک افراد از فضا مرتبط می‌شود، نماینگر میزان واضح و شفاف بودن فضا
	ایمنی و امنیت در محله	کالبدی-فضایی، اجتماعی-فرهنگی	این کیفیت به حفاظت خود، خانواده، دوستان و اموال یک فرد مرتبط می‌شود، و کمبود آن استفاده از فضای عمومی و خلق محیط مصنوع موفق را تهدید می‌کند
	نفوذ پذیری	کالبدی - فضایی	این کیفیت تعداد راه‌های بالقوه به یک محیط عامل محوری دستیابی به مکان‌ها است، ارتباط بصری، فیزیکی
	سرزندگی و تنوع	کالبدی-فضا، اجتماعی-فرهنگی، عملکردی	پاسخگویی به نیازهای متنوع با توجه به تغییر در شرایط در همه ابعاد در قالب کارایی سرزندگی و پایداری محلات، وابستگی شدید به فرهنگ
	کیفیت دسترسی	کالبدی - فضایی، عملکردی	این کیفیت مسیرهای دسترسی با لذت فضایی عابران، شامل کیفیت دسترسی محیط کالبدی و کیفیت دسترسی عملکردها
	انعطاف پذیری	کالبدی-فضایی، عملکردی	این کیفیت تغییر پذیری فضا برای استفاده‌های گوناگون را بیان می‌کند، این کیفیت ترکیبی از کاربریهای مکمل، ایجاد مراکز خدمات رسانی به مرکزیت یک کانون(سرای محله)

جدول 9- مفاهیم مؤلفه‌های کیفیت محیطی مؤثر بر پایداری اجتماعی محلات قدیمی (مأخذ: نگارنده بر اساس جمع بندی تحلیلی

از آنجائیکه همه این موارد از مؤلفه‌های کیفیت محیطی محله می‌باشند، می‌توان گفت، محله‌هایی که از درجه کیفیت محیط بالایی برخوردارند پایدارترند.

نتیجه گیری

همانطور که ملاحظه شد، کیفیت محیطی می‌تواند بر شکل‌گیری و تقویت محله‌های پایدار مؤثر باشد. در محله‌هایی که کیفیت محیطی و کالبد فیزیکی شرایط مساعدی برای حضور ساکنان در بخش‌های مختلف محله فراهم می‌کنند، سطح بالاتری از پایداری اجتماعی دیده می‌شود. بر این اساس کیفیت محیطی درون محله با میزان پایداری اجتماعی محله ارتباط تنگاتنگی وجود دارد. هدف نهایی ارتقای شاخص‌های کالبدی و اجتماعی کیفیت محیطی محله، توسعه پایداری اجتماعی محله می‌باشد. بدین مفهوم که از فرآیندهای ارتقای کیفیت محیطی به منظور پایداری اجتماعی محله استفاده می‌گردد. با به کارگیری عناصر شاخص هویت دهنده به مکان و ایجاد زمینه مانوس شدن سکنه جدید با محله از طریق بالا بردن خوانایی سیمای آن، استفاده از عوامل وحدت بخش برای تثبیت محله به عنوان یک مجموعه و تأمین فضای مناسب جهت برقراری تعاملات اجتماعی و برگزاری اجتماعات محلی و ایجاد نزدیکی و پیوند و امکان تبادل آرا در میان ساکنین یک محدوده در قالب فضاهای باز محلی، فضاهای فرهنگی و تفریحی و می‌تواند سبب تحقق اهداف توسعه محله‌ای خصوصاً پایداری اجتماعی گردد.

پیشنهاد های کلی، جهت ارتقای کیفیت محیطی محلات بر اساس پایداری اجتماعی

در رابطه با ارتقاء کیفیت محیطی، در مسیر پایداری اجتماعی، توجه به فضای طراحی صحیح و پیش بینی فعالیتهای زنده و جاذب، تشدید استفاده از فضای عمومی، تقویت ارتباطات اجتماعی، افزایش حس تعلق افراد به محیط را در پی داشته و احساس مسئولیت آنها را در بهره‌برداری بهینه از فضا تقویت می‌نماید. در نظر گرفتن خواست گروه‌های سنی مختلف و ناتوان جسمی جامعه از نظر دسترسی، امنیت، آرامش، خلوت و یا تحرک فضایی، تنوعی را در فضای محله پدید می‌آورد که هر گروهی برای خود، قلمرویی را در آن متصور شده و به حیات و فضای محله مرتبط می‌شود.

توجه به راه پیاده، به عنوان فضاهای عمومی که حیات شهری در آن جریان دارد. در نظر گرفتن ترکیبی از انواع عرصه‌ها، تماماً سبب برقراری ارتباط بهتر با محیط و نظارت مسئولانه تر بر فضای محله می‌شود، همچنین وجود امکانات رفاهی محله‌ای، ساکنان محله را از ترددهای مکرر به بیرون از محله جهت رفع نیازمندیها می‌رهاند و به تعلق آنها به محله شان می‌افزاید. پس ایمن ترین و بهترین فضای محله فضایی است که دارای حس تعلق و هویت و برآوردن تمام نیازها و تسهیلات تمام اقشار جامعه و ارتباط سریع و آسان برای تمام افراد را داشته باشد. ایجاد عرصه‌های عمومی زمینه‌ی لازم برای مشارکت مردم در مسائل جامعه‌ی خودشان را فراهم می‌آورد. امروزه محله‌ها فاقد چنین فضایی هستند و از این رو در روزهای خاص (سوگواری، و یا جشن‌ها و شادی عمومی) جمعیت عملاً خیابانها و میدین را به عنوان عرصه عمومی تلقی کرده و بی توجه به دیگر فعالیتهای موجود، رفتارها و هنجارهایی را اعمال می‌کنند که با ظرف موجود تناسب نداشته و باعث آشفتگی می‌گردد. فضاهایی که در سطح محله، برای برقراری روابط چند سویه اجتماعی ساکنین، برگزاری انواع مراسم عمومی و شکل گیرند و با حضور مردم در آن صحنه‌های نمایش شهری که در آن ساکن و عابر متقابلاً نقش بازیگر و تماشاگر بازی می‌کنند بروز می‌یابند. این فضاها با توجه به مقیاس عملکردی آن در کنار مسیر اصلی واقع شده و در پیوند با سایر عناصر استخوان بندی محله حوزه نفوذ خود را تا سر حد محله گسترش خواهند داد و این فضاها محدوده‌هایی را تعریف خواهند نمود که زندگی شهری از حالت نمادی و مرسوم خود خارج شده و جنبه واقعی‌ای و خاطره‌ای خواهند یافت [6]. یکی از فضاهای جمعی که در شهرسازی سنتی بسیار مورد تأکید بوده و امروزه بدست فراموشی سپرده شده است سرای محله می‌باشد. سرای محله به عنوان مکانی که بخش عمده تعاملات اجتماعی در آن اتفاق می‌افتد، اهمیت ویژه‌ای دارد. تعبیه فضاهایی در این مرکز (که لزوماً مرکز فیزیکی محله نیست اما بهتر است امکان دید به نقاط مختلف از آن وجود داشته باشد)، به ایجاد سر زندگی محله و القاء حس تعلق در ساکنان بایستی مورد توجه قرار گیرد.

همایش ملی معماری و شهرسازی بومی ایران

یزد - بهمن ماه ۱۳۹۴

National conference of native architecture & urbanism of IRAN

در نهایت توجه به مسائل کالبدی نظیر ابعاد هندسی مناسب (عرض و شیب)، کفپوش، نور، مجهز بودن مبلمان مناسب، رعایت تناسبات و مقیاس انسانی، حفاظت اقلیمی (آفتاب، باران و دفع آبهای سطحی)، رفع موانع کالبدی، می تواند در اعتلای کیفیت و کارایی این فضاها نقش مؤثری داشته باشد.

مراجع

- [1] روستا، م، عباس زادگان، مصطفی، ارتقاء کیفیت فضاهای شهری در فرآیند بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده (نمونه موردی محله [] صابونپزخانه تهران)، اولین همایش بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده شهری، مشهد مقدس، 20 و 21 آذر ماه، 1392
- [2] حکیمی، س و حاجی پور، خ، بررسی نقش و جایگاه ساختار کالبدی محله‌های شهری بر شکل‌گیری سرمایه اجتماعی
- [3] بحرینی، ح، ایزدی، م و مفیدی، م، رویکردها و سیاست‌های نوسازی شهری، (از بازسازی تا بازآفرینی پایدار)، فصلنامه مطالعات شهری، شماره 9، زمستان، 1393
- [4] مدنی پور، علی، طراحی فضاهای شهری، نگرشی بر فرآیند اجتماعی و مکانی، شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهر تهران، 1384
- [5] عزیزی، محمد مهدی، توسعه شهری پایدار، برداشت و تحلیلی از دیدگاه‌های جهانی، نشریه صفا، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی، شماره 2، 1380
- [6] حبیبی، م، چگونگی الگوپذیری و تجدید سازمان استخوانبندی محله، مجله هنرهای زیبا، شماره 13، 1381